Setan lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta

Seta kiittää sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta. Seta on lausunut selonteosta tasa-arvo- ja työelämävaliokunnalle 22.2.2022. Lausuntomme sosiaali- ja terveysvaliokunnalle sisältää osittain samoja huomioita. Seta nostaa esille seuraavat näkökulmat:

Seta pitää tärkeänä, että ihmisoikeuspolitiikkaa tehdään pitkäjänteisesti ja määrätietoisesti. Lähtökohtana ihmisoikeussopimusten määräysten täytäntöönpanon ja kansainvälisen sääntöperustaisen järjestelmän edistäminen on tärkeä. Seta pitää arvokkaana, että kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa korostetaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä haavoittuvimpien väestöryhmien oikeuksia ja kansallisessa ihmisoikeuspolitiikassa myös yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja syrjimättömyyttä sekä oikeusvaltion huoltamista.

Seksuaali- ja sukupulivähemmistöt ovat edelleen yksi väestöryhmistä, joihin kohdistuu merkittävästi syrjintää. Onkin ollut hyvin perusteltua, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien edistäminen on ollut yksi Suomen ihmisoikeuspolitiikan painopiste. Seta pitää tärkeänä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeudet huomioidaan myös uudessa selonteossa.

Sateenkaari-ihmisten oikeuksien ja syrjimättömyyden edistämiseen tarvitaan lisää systemaattisuutta, konkretiaa ja resursseja niin Suomen kansallisessa kuin kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa. Kansallisen ja kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan linjauksien tulee olla koherentteja. Samalla kun Suomen tulee kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassaan edistää proaktiivisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia, tulee puuttua tarmokkaasti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisoikeusongelmiin Suomessa.

Seta kiinnittää huomiota siihen, että valtionhallinnossa tulisi vahvistaa sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksiin liittyvän työn resursseja niin kotimaassa kuin kansainvälisen toiminnan osalta.

Sateenkaari-ihmisten oikeuksien ja yhdenvertaisuuden edistäminen

EU:n perusoikeusviraston lhbti-selvityksen (2020) mukaan kokemukset syrjinnästä ja häirinnästä ovat arkipäivää sateenkaari-ihmisille Suomessa: 31 % suomalaisista vastaajista oli kokenut syrjintää vastaamista edeltäneen vuoden aikana asioidessaan esim. kahvilassa, kaupassa tai sairaalassa. Intersukupuolisten ja transihmisten kohdalla korostui syrjinnän kokemukset myös sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. 14 % suomalaisista vastaajista tunnisti kokeneensa syrjintää työelämässä kyselyä edeltäneiden 12 kk:n aikana. 32% suomalaisista vastaajista raportoi kohdanneensa häirintää vastaamista edeltäneenä 12 kuukautena. 20 % trans- tai intersukupuolisista henkilöistä oli kokenut fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa kyselyä edeltäneen 5 vuoden aikana. Merkittävää on, että sekä syrjinnästä että väkivallan kokemuksista ilmoittaminen viranomaisille on hyvin vähäistä: alle 10 % raportoi syrjinnästä ja jopa fyysisen tai seksuaalisen väkivallan kokemuksista ilmoitettiin poliisille vain 16% tapauksista.

Kouluterveyskyselyssä (2019) on saatu mittavaa tietoa sateenkaarinuorten hyvinvointiin ja terveyteen liittyvistä eroista. Sateenkaarinuoret kokivat terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi kaksi kertaa useammin kuin muut nuoret. Myös masennusoireet ja huoli mielialasta olivat huomattavasti yleisempiä sateenkaarinuorilla ja ahdistuneisuudessa erot nuorten välillä olivat jopa kolminkertaisia. Yli kaksi viidestä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin

kuuluvasta vastaajasta kertoi kokeneensa henkistä väkivaltaa vanhempien tai muiden huolta pitävien taholta. Kokemukset vanhempien tai huoltajien tekemästä fyysisestä väkivallasta olivat kaksi kertaa yleisempiä kuin muilla nuorilla. Sateenkaarinuoret kokivat muita harvemmin saavansa tukea ja apua aikuisilta.

Kokemukset syrjinnästä ja väkivallasta ovat arkipäiväisiä, ne jäävät usein piiloon, eikä viranomaisilla tai muilla ammattilaisilla ole riittävää osaamista huomioida sateenkaari-ihmisiä yhdenvertaisesti omassa toiminnassaan.

Seta pitää ensiarvoisen tärkeänä, että Suomi laatii erillisen sateenkaaripoliittisen toimintaohjelman, joka kattaa kaikki hallinonalat sekä toimet Suomessa että kansainvälisesti. Toimintaohjelman tulee sisältää niin tarvittavat kiireelliset lainsäädäntömuutokset kuin politiikkatason toimet eri elämänaloilla. Toimintaohjelman tulee sisältää tavoitteet, konkreettiset lainsäädäntö- ja politiikkatoimenpiteet, toteutusaikataulun, toiminnan arvioinnin, vastuunjaon sekä resurssit toimeenpanoon. Toimintaohjelman laatimisessa on ensisijaista kuulla heitä, joiden oikeuksia vahvistetaan.

Pidemmällä aikavälillä on tärkeää, että sateenkaari-ihmisten oikeudet vakiintuvat osaksi kaikkea ihmisoikeuksia, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevaa työtä. Tällä hetkellä tarvitsemme kuitenkin harppauksen eteenpäin ja kohdennettu toimintaohjelma on työkalu siihen.

Hyvät lähtökohdat toimintaohjelman laatimiselle antaa oikeusministeriön syksyllä julkaisema selvitys sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksista Suomessa, Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea. Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksista Suomessa 2021. Selvitys luo kokonaiskuvan tilanteesta Suomessa ja sisältää lisäksi lukuisia tarpeellisia suosituksia tilanteen parantamiseksi. Selvityksessä kiinnitetään huomiota myös sateenkaari-ihmisten moninaisuuteen sekä intersektionaalisen näkökulmaan, mitkä ovat välttämättömiä, jotta kaikkien sateenkaari-ihmisten oikeudet vahvistuvat.

Edellisessä ihmisoikeusselonteossa todettiin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia tulisi edistää laatimalla niitä koskeva kansallinen strategia tai toimintaohjelma. Tätä ei Suomessa toteutettu, mikä näkyy sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden edistämisenä fragmentaarisesti, yksittäisinä pieninä parannuksina, joista osa on viety maaliin kansalaisaloitteiden voimalla.

YK:n ihmisoikeuskomitea suositteli 2021, että Suomi Suomen tulee komitean suositusten perusteella tehostaa toimiaan kaikenlaisen seksuaaliseen suuntautumiseensa tai sukupuoli-identiteettiinsä perustuvan syrjinnän, väkivallan ja sosiaalisen leimaamisen poistamiseksi ja tarjota tehokkaita oikeussuojakeinoja tällaisten tekojen uhreille. EU:n lhbtiq-strategiassa kehotetaan jäsenmaita luomaan omia kansallisia strategioita.

Seta katsoo, että eduskunnan tulisi edellyttää hallitukselta kattavan sateenkaaripoliittisen toimintaohjelman laatimista Suomeen. Toimintaohjelman tulee käsitellä eri elämänalueita kattavasti.

YK:n taloudellisten-, sivistyksellisten ja sosiaalisten oikeuksien komitea on kehottanut 2021, että Suomen tulee parantaa virallista tiedonkeruutaan, josta tulee käydä eritellysti ilmi syrjintäperusteiksi luetellut piirteet, ja parantaa niiden ryhmien tunnistamista, joilla on vaikeuksia harjoittaa taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksiaan. Komitea suosittaa, että tiedonkeruussa käytetään osallistuvia lähestymistapoja ja tarkoituksenmukaisia metodeja marginalisoitujen, vaikeasti laskettavien tai saavutettavien ryhmien tavoittamiseen. Seta katsoo, että Suomessa tulee vahvistaa systemaattista tiedonkeruuta myös sateenkaari-ihmisten hyvinvoinnista ja terveydestä ja huomioida sateenkaari-ihmiset paremmin kansallisissa terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen ohjelmissa.

Lisäksi Seta korostaa, että Suomessa tulee kiireellisesti kiinnittää huomiota trans-, ei-binäärisen ja intersukupuolisten ihmisten sekä kaikkien sateenkaari-ihmisten itsemääräämisoikeuden

ja tasa-arvon vahvistamiseen sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen purkamalla syrjiviä lakeja ja käytäntöjä:

- osana itsemääräämisoikeutta vahvistaa translain uudistusta tulee varmistaa, että sukupuolen juridinen vahvistaminen tulee mahdolliseksi alaikäisille lapsen oikeuksia koskevien periaatteiden mukaisesti
- kielletään lailla kaikki lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet (leikkaukset, hormonihoidot), joita pystytään lykkäämään siihen asti, että lapsi pystyy antamaan toimenpiteelle tietoon perustuvan suostumuksensa, lain tulee sisältää raportointi- ja perusteluvelvollisuus kaikista lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavista toimenpiteistä
- jos/kun juridisen sukupuolen käsite säilytetään, tulee mahdollistaa myös ”muu” -sukupuolikategoria henkilöille, jotka sitä tarvitsevat
- trans- ja ei-binäärien ihmisten identiteettien depatologisointi tulee toteuttaa kiireellisesti Maailman terveysjärjestön ICD-11:n mukaisesti ja varmistaa, että sukupuoliristiriidan hoitoon pääsyn esteitä puretaan ja hoitoa kehitetään kansainvälisten hyvän hoidon suositusten mukaisesti
- kieltämällä Suomessa kaikki seksuaalisen suuntautumiseen ja sukukupuoli-identiteettiin kohdistuvat muutospyrkimykset (ns. eheyttäminen), lisäämällä tietoa ns. eheytystoiminnan haitoista erityisesti sote-ammattilaisten ja uskonnollisten yhteisöjen piirissä sekä varmistamalla, että muutospyrkimysten kohteeksi joutuneille on tarjolla asiantuntevaa apua.

Osana sateenkaari-ihmisten terveyden ja hyvinvoinnin vahvistamista nostamme esiin myös seuraavat tarpeet:

- sateenkaari-ihmisten yhdenvertaisuuden edistäminen uusien hyvinvointialueiden toiminnassa ja sateenkaari-ihmisten osallistaminen ja heidän kuulemisensa niiden päätöksenteossa, sateenkaari-ihmisten hyvinvointia ja oikeuksia edistävien järjestöjen tukeminen hyvinvointialueilla
- sateenkaarilasten mielenterveyden vahvistaminen: korona on syventänyt sateenkaarilasten ja -nuorten kokemaa kuormitusta, jo ennestään syvien hyvinvointierojen kuromiseen tulee puuttua viipymättä, uusilla hyvinvointialueilla tulee välittömästi varmistaa yhdenvertaisten ja saavutettavien mielenterveyspalveluiden rakentaminen ilman palvelukatkoja
- ikääntyneiden palveluissa tulee vahvistaa ikääntyneiden moninaisuuden huomioimista niin että myös sateenkaariseniorit kohdataan sensitiivisesti sekä tunnistetaan sateenkaarisenioreiden toimintakykyyn ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ja niistä nousevia tarpeita
- sote-alan ammattilaisten tiedon ja osaamisen lisääminen seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta ja sateenkaari-ihmisten sensitiivisestä kohtaamisesta mm. kohdentamalla varoja perus- ja täydennyskoulutusten luomiseen ja toteuttamiseen ammattilaisille.

Kriminalisointi ja haitalliset käytännöt hyvinvoinnin ja terveyden saavuttamisen esteinä maailmanlaajuisesti

Samaa sukupuolta olevien väliset seksisuhteet on kriminalisoitu 65 maassa, joista kuudessa voidaan tuomita kuolemanrangaistus ja 57:ssä maassa voidaan tuomita useiden vuosien vankeuteen. (ILGA 2020) Kriminalisoinnit liittyvät myös sukupuolen moninaisuuteen, kohteena voi olla myös esim. ”ei-normatiivinen sukupuolen ilmaisu” ja siten kriminalisoinnit kohdistuvat myös trans- ja ei-binääreihin ihmisiin. (ILGA 2021) Sateenkaari-ihmisiin kohdistuu myös

muunlaisia kriminalisointeja, esim. seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvän tiedon levittämisen kieltäminen. Myös Euroopassa on parin viimeisen vuoden aikana todettu sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyvän myönteisen kehityksen pysähtyneen. Joissain maissa kehitys on jopa ottanut takapakkia. Sateenkaarijärjestöt Euroopassa ovat raportoineet viharikosten kasvusta ja etenkin kasvua vihapuheessa, jota näkyvässä julkisessa asemassa olevat kohdistavat sateenkaari-ihmisiin. (Ilga Europe vuosiraportit 2020 ja 2021, Euroopan ihmisoikeusvaltuutettu ihmisoikeuskommentti 2021.)

YK:n itsenäinen SOGI (seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän vastaisen) asiantuntija on kiinnittänyt työssään huomiota myös seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoleen kohdistuviin muutospyrkimyksiin (nk. eheyttämistoiminta) sateenkaari-ihmisiin kohdistuvana ihmisoikeusloukkauksena, jolla on vakavia kielteisiä henkisiä ja fyysisiä seurauksia. SOGI-asiantuntija on peräänkuuluttanut em. toimien maailmanlaajuista kieltämistä. Myös EU on lukenut eheytystoiminnan haitalliseksi käytännöksi, joka tulisi lopettaa EU:n jäsenmaissa. (YK:n SOGI-asiantuntijan raportti 2020; EU:n lhbtiq strategia 2021.)

Seta pitää tärkeänä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt pysyvät Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteenä. Uskottava työ teeman parissa edellyttää koko poliittisen johdon sitoutumista ja valmiutta edistää sitä korkealla tasolla.

Ihmisoikeusselonteossa mainittu YK:n SOGI-asiantuntijan mandaatin tukeminen (rahallinen ja vaikuttaminen mandaatin uusimisen puolesta) on Setan mielestä ensiarvoisen tärkeää sateenkaari-ihmisiin kohdistuvien ihmisoikeusloukkausten esiin nostamiseksi ja niihin puuttumiseksi YK:n piirissä.

Seta katsoo, että on tärkeää, että Suomi edistää homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin poistamista ja kuolemantuomioiden lopettamista. Suomen tulee kuitenkin toimia tavoitteellisesti kaikkien sateenkaari-ihmisiin kohdistuvien kriminalisointien sekä haitallisten käytäntöjen, kuten ns. eheyttämistoiminnan, lopettamisen puolesta sekä kattavan syrjintäsuojan aikaansaamiseksi.

Seta pitää tyttöjen ja naisten oikeuksien painotusta ihmisoikeusselonteossa tärkeänä. Esimerkiksi lesbonaisiin kohdistetaan erityisiä sukupuolittuneen väkivallan muotoja ja rodullistetut transnaiset ovat maailmanlaajuisesti yksi väkivallalle alttiimmista ryhmistä. On myös huomattava, että maailmassa on nousemassa feminismin suuntaus (trans exclusionary feminism), joka pyrkii ulossulkemaan trans- ja ei-binäärit naiset tasa-arvotyöstä. Tätä aktivismia nähdään Euroopassa ja siitä on viitteitä myös Suomessa.

Seta korostaa, että osana kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa ja tyttöjen ja naisten oikeuksien painotusta on tärkeä vahvemmin huomioida myös tyttöjen ja naisten moninaisuus (lesbot, bi- ja panseksuaalit, transnaiset) ja edistää kaikkien tyttöjen ja naisten ihmisoikeuksien toteutumista. Sateenkaari-ihmiset tulee huomioida myös kaikessa seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia koskevassa työssä.

On tärkeää, että ihmisoikeusselonteossa on huomioitu anti-genderistisen liikehdinnän kielteinen vaikutus sateenkaari-ihmisten ja naisten oikeuksille. Liikehdintä vaikuttaa aktiivisesti sateenkaari- ja naisten ihmisoikeuksia vastaan. Paras tapa torjua liikehdintää on tehdä proaktiivista ja tinkimätöntä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyötä niin kansallisilla kuin kansainvälisillä areenoilla. Samalla on tärkeä varmistaa, että työhön on riittävät resurssit.

Selonteossa huomioidaan perus- ja ihmisoikeuksien ja kestävän kehityksen välinen yhteys. Seta painottaa, että Agenda 2030:n tavoitetta siitä, ettei ketään jätetä jälkeen, ei voi saavuttaa huomioimatta sateenkaari-ihmisten tilannetta. Kestävän kehityksen käytänteissä tulee sekä inklusiivisuutta että normikriittisyyttä. Nykyisin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa eri yhteiskunnissa huomioidaan heikosti kestävän kehityksen kontekstissa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöillä on oikeus osallistua kehitystoimiin aina käytäntöjen suunnittelusta niiden toimeenpanoon ja arviointiin saakka. Sateenkaari-ihmisten elämään liittyviä haasteita

liittyy lähes kaikkien Agenda 30:n tavoitteisiin. Suomen tulee edistää sateenkaari-ihmisten mukaan ottamista niin kansallisesti kuin globaalisti.

Lopuksi Seta kiinnittää huomiota siihen että niin hallituksen kuin eduskunnan tulisi käydä säännöllisesti keskustelua ihmisoikeuksista niin Suomessa kuin maailmanlaajuisesti. Tulee myös varmistaa, että ihmisoikeustyöhön on valtionhallinnon sisällä riittävät resurssit ja viranhaltijoilla on riittävä osaaminen ihmisoikeuksista.

Lisätiedot:

Kerttu Tarjamo

pääsihteeri

050 3098108

paasihteeri(at)seta.fi